

30.8.2005

318/4/04

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Pasi Pölönen

VÄÄRÄN HENKILÖTIEDON KÄYTTÖ RANGAISTUSMÄÄRÄYSMENETTELYSSÄ

1

KANTELU

Kantelija arvosteli 1.3.2004 eduskunnan oikeusasiamiehelle osoittamassaan kirjoituksessa Helsingin ja Vantaan poliisi- ja syyttäviviranomaisia rangaistusmääräysmenettelyä koskevassa asiassa.

Kantelija kertoi, että tuntemattomaksi jäänyt henkilö oli poliisia harhauttaakseen käyttänyt hänen henkilötietojaan jäätyään kiinni neljästä erillisestä näpistyksestä, joista kaksi tapahtui Helsingissä ja kaksi Vantaalla. Kiinniotetulle henkilölle oli annettu teoista rangaistusvaatimukset jokaisessa tapauksessa.

Kaikissa näissä rangaistusvaatimusilmoituksissa oli ollut kantelijan henkilötiedot, jolloin rangaistusvaatimusten maksamatta jättämisestä aiheutuneet seuraamukset kohdistuivat kantelijaan, vaikkei hän kertomansa mukaan ollut itse syyllistynyt mihinkään edellä mainituista näpistyksistä.

Kantelija kertoi edelleen, että Helsingissä poliisin tutkittua asiaa rangaistusvaatimukset oli peruutettu, mutta Vantaalla poliisin tutkinnasta huolimatta rangaistusmääräykset oli vahvistettu syyttäjän toimesta.

Kantelija pyysi oikeusasiamiestä vaikuttamaan siihen, että menettely poliisissa olisi yhdenmukaista. Hän arvosteli myös sitä, että Vantaan tapauksessa hänen tulisi syyttäjän kertoman mukaan itse osoittaa syyttömyytensä.

3

RATKAISU

3.1

Tapahtumat

Kantelija teki Helsingin kihlakunnan poliisilaitokselle 19.4.2001 rikosilmoituksen väärin henkilötietojen antamisesta rangaistusvaatimusmenettelyssä. Tekoon syyllistynyt henkilö ei ollut asianomistajan tai poliisin tiedossa.

Asiasta laaditun rikosilmoituksen mukaan kantelijan henkilötietoja oli käytetty neljän erillisen rangaistusvaatimuksen yhteydessä. Kaikki rangaistusvaatimukset oli annettu näpistyksistä. Tapahtuma-ajat olivat 21.11., 23.11., 3.12. ja 17.12.2000. Kaksi teosta oli tapahtunut Helsingissä ja kaksi Vantaalla. Vantaalla annettujen rangaistusvaatimusten johdosta Vantaan kihlakunnan poliisilaitoksella kirjattiin 4.9.2001 erillinen rikosilmoitus niin ikään väärin henkilötietojen antamisesta.

Helsingin kihlakunnan poliisilaitos suoritti asian esitutkinnan koskien kahta Helsingissä annettua rangaistusvaatimusta. Kantelijaa kuulusteltiin asiassa asianomistajana. Hän kertoi omalta osaltaan kuulustelussaan, ettei häneltä ole koskaan anastettu henkilötodistusta eikä hän ole hukannut mitään henkilötodistustaan. Lisäksi kuulusteltiin molemmissa Helsingissä sattuneissa tapauksissa rangaistusvaatimusilmoitukset tiedoksi antaneissa poliisipartioissa olleet poliisimiehet sekä lisäksi toisessa tapauksessa kantelijan henkilötietojen antajan seurassa ollut niin ikään näpistykseen syyllystynyt henkilö.

Helsingissä kahteen rangaistusvaatimuksen antamiseen johtanutta tapahtumaa selvittäneille neljälle poliisimiehelle esitettiin heille suoritettujen kuulusteluiden yhteydessä kantelijasta otettua valokuvaa sen selvittämiseksi, oliko rangaistusvaatimukset kantelijan väittämällä tavoin annettu hänen nimellään esiintyneelle henkilölle. Kukaan kuulustelluista ei tunnistanut kantelijaa samaksi henkilöksi, jolle rangaistusvaatimukset oli annettu. Yksi kuulustelluista poliisimiehistä oli täysin varma, ettei kantelija ollut sama henkilö, joka oli jäänyt kiinni näpistyksestä.

Koska Helsingin poliisin suorittamassa esitutkinnassa ei saatu selvitettyä kuka kantelijan henkilötietoja oli erehdyttämistarkoituksessa käyttänyt, asian tutkinta keskeytettiin 23.10.2001 asian tutkinnanjohtajana toimineen komisarion tekemällä päätöksellä.

Vantaalla laaditusta rikosilmoituksesta kävi ilmi, että ilmoitushetkellä kantelijaa oli etsintäkuulutettu haastettavaksi muuntorangaistuksen määräämistä koskevaan oikeudenkäyntiin. Ilmoitukseen oli sittemmin tehty lisäys, että oikeusrekisterikeskus oli peruuttanut molemmat etsintäkuulutukset 11.9.2001, ja että väärin henkilötietojen käyttäjästä ei ole tietoa. Ilmoituksesta ei käy ilmi, mitä toimenpiteitä asian selvittämiseksi oli tehty.

Vantaan poliisi oli keskeyttänyt asian esitutkinnan 17.9.2002. Keskeyttämisen perusteeksi on mainittu "ei toistaiseksi selvinnyt".

Kantelija kertoi kantelukirjoituksessaan Helsingissä annettujen rangaistusvaatimusten tulleen puretuksi. Vantaalla annettujen rangaistusvaatimusten osalta Vantaan kihlakunnansyyttäjä oli katsonut, että asiassa ei ollut riittäviä perusteita hakea rangaistusmääräyksen purkamista, koska "asialle ei ollut ilmennyt epäiltyä toistaiseksi".

3.2

Poliisin (Helsinki ja Vantaa) menettely henkilöllisyyden selvittämisessä

Poliisilain 10 §:n 1 momentin mukaan poliisimiehellä on yksittäisen tehtävän suorittamiseksi oikeus saada jokaiselta tiedot tämän nimestä, henkilötunnuksesta tai sen puuttuessa syntymäajasta ja kansalaisuudesta sekä paikasta, josta hän on tavoitettavissa. Lain 2 momentin mukaan poliisimiehellä on oikeus ottaa kiinni henkilö, joka kieltäytyy antamasta 1 momentissa tarkoitettuja tietoja tai antaa siinä tarkoitetuista seikoista todennäköisesti virheellisen tiedon. Kiinni otettu on päästettävä vapaaksi heti, kun tarvittavat tiedot on saatu, kuitenkin viimeistään 24 tunnin kuluttua kiinniottamisesta.

Rangaistusmääräysmenettelystä annetun asetuksen 2 §:n 1 momentin mukaan rangaistusvaatimusta antavan virkamiehen on tarkistettava epäillyn henkilöllisyys luotettavalla tavalla ja tehtävä merkintä siitä rangaistusvaatimukseen.

Helsingin poliisilaitoksella laaditusta väärän henkilötiedon antamista koskevasta esitutkimusmateriaalista käy toisen rangaistusvaatimuksen antamisen osalta ilmi, ettei kantelijan henkilötietoja käyttäneellä miehellä ollut henkilötietoja sisältäviä asiakirjoja mukanaan. Mies oli vakuuttavasti antanut kantelijan tiedot, jotka olivat täsmänneet poliisin atk-järjestelmän tietojen kanssa. Koska kantelijaa ei ollut rekisteröity poliisiin niin sanottuun tuntomerkkirekisteriin, ei henkilötietojen tarkistamisessa ollut voitu hyödyntää valokuvallista tunnistamista. Poliisi oli pitänyt tätä luotettavana selvityksenä miehen henkilöllisyydestä. Toisen rangaistusvaatimuksen antamisesta poliisimiehillä ei ollut muistikuvaa.

Vantaan poliisilaitokselta saadusta selvityksestä ilmenee, että vanhempi rikoskonstaapeli oli puhuttanut Vantaalla rangaistusvaatimukset tiedoksi antaneet poliisimiehet, mutta näillä ei ollut mitään muistikuvaa tapahtumista. Myöskään rangaistusvaatimusilmoituksesta ei käy ilmi, miten henkilöllisyys oli todettu.

Näkemykseni mukaan ei ole mahdollista yleisesti määrittää vähimmäistasoa, jota tämänkaltaisessa henkilöllisyyden selvittämisessä voitaisiin pitää riittävän luotettavana. Selvää on, että poliisin kanssa asioivan henkilön henkilötiedoikseen ilmoittamien tietojen täytyy täsmätä esimerkiksi poliisirekistereistä saatujen tietojen kanssa, jotta poliisi voi varmistua annetun henkilöllisyyden paikkansapitävyydestä. Lisäksi henkilötietojen antajan käyttäytymisen perusteella voidaan tehdä arvioita hänen luotettavuudestaan.

Mikäli henkilötietojen oikeellisuudesta syntyy epäselvyyttä, tulee asian selvittelyä jatkaa poliisilain 10 §:n nojalla siihen asti kunnes henkilöllisyydestä on saatu luotettava selvitys. Lisäksi rangaistusmääräysmenettelyssä tulee henkilöllisyyden selvittämisestä olla merkintä asiaan kuuluvissa asiakirjoissa kuten rangaistusmääräysmenettelystä annetun asetuksen 2 §:n 1 momentti edellyttää.

Helsingin poliisiviranomaisten laatimissa rangaistusvaatimuslomakkeissa on henkilöllisyyden selvittämiseen liittyvässä ajokorttisarakeessa merkintä "ATK". Vantaan poliisiviranomaisten laatimissa rangaistusvaatimuslomakkeissa mainittu ajokorttisarake on jätetty tyhjäksi.

Asiakirjaselvityksen valossa vaikuttaakin siltä, että Vantaan poliisiviranomaiset eivät olleet tehneet asetuksen edellyttämää merkintää henkilöllisyyden selvittämisestä. Asiakirjoista ei siten ilmene, miten kantelijaksi esittäytyneen miehen henkilöllisyys on pyritty selvittämään. Saadun selvityksen mukaan asianomaisilla poliisimiehillä ei ole tapauksista mitään muistikuvaa. Ymmärtääkseni poliisilla olisi ollut käytettävissään olevista henkilörekistereistään saatavissa hyvinkin kattavat tiedot, joiden perusteella poliisin kanssa asioivan henkilöllisyyden selvittäminen olisi ollut mahdollista. Ainakin rekistereistä olisi ollut hyvät mahdollisuudet selvittää, että poliisille annetut henkilötiedot eivät olleet oikeat.

Katson aiheelliseksi saattaa Vantaan poliisilaitoksen tietoon vastaisen varalle huomioni henkilöllisyyden selvittämistä koskevien rangaistusvaatimusmerkintöjen suhteen. Lisäksi saatan esittämäni näkemykseni henkilöllisyyden selvittämisessä huomioon otettavista näkökohdista ja siinä noudatettavasta menettelystä Helsingin ja Vantaan poliisilaitosten tietoon.

3.3

Poliisin menettely mahdollisen väärän henkilötiedon tutkinnassa

Helsingin poliisilaitos

Näkemykseni mukaan Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksen menettely väärän henkilötiedon antamista koskevan esitutinnan toimittamisessa on ollut asian laatuun nähden asianmukaista, eikä asiassa saadun asiakirjaselvityksen perusteella ole ilmennyt aihetta epäillä, että Helsingin poliisiviranomaiset olisivat menelleet asiassa oikeusasiamiehen toimenpiteitä edellyttävällä tavalla. Tästä syystä asiassa en ole katsonut tarpeelliseksi hankkia erikseen Helsingin poliisilaitoksen selvitystä.

Vantaan kihlakunnan poliisilaitos

Vantaan kihlakunnan poliisilaitoksella kirjattiin 4.9.2001 rikosilmoitus väärän henkilötiedon antamisesta. Ilmoituksen mukaan tuntematon henkilö olisi ilmoittanut poliisille rangaistusvaatimusmenettelyssä kantelijan henkilötiedot syyllystyessään näpistyksiin Vantaalla 3.12. ja 17.12.2000.

Asian tutkijana toiminut vanhempi rikoskonstaapeli kertoi selvityksessään esitutinnan aikana puhuttaneensa kyseiset rangaistusvaatimukset tiedoksi antaneet poliisimiehet, mutta heillä ei ollut muistikuvia tapahtuneesta. Puhutteluja ei kirjattu, koska niistä ei ollut apua asian tutkinnalle. Selvityksen mukaan Vantaan poliisissa ei ollut jutun tutkinnan aikana tietoa Helsingin poliisissa vastaavassa asiassa suoritetuista kuulusteluista.

Rikoskomisario päätti 17.9.2002 keskeyttää jutun tutkinnan toistaiseksi. Päätös perustui siihen, että poliisi ei ole kyennyt selvittämään mahdollista tekijää.

Esitutkintalain 5 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan esitutkinnassa tulee selvittää rikos, sen teko-olosuhteet, ketkä ovat asianosaisia ja muut syytteen päättämistä varten tarvittavat seikat.

Esitutkinta-asetelma on tällaisessa tapauksessa poikkeuksellinen. Selvitys ei rajoitu mahdollisen väärät tiedot antaneen henkilön löytämiseen. Jos siinä ei onnistuta, olisi käsitykseni mukaan selvittävä myös sellaisia seikkoja, joiden perusteella voidaan arvioida ilmoituksen luotettavuutta eli sitä, oliko aihetta epäillä henkilötietojen väärinkäyttöä. Tällaisen ilmoituksen tutkinnassa olennaisinta lienee se, onko perusteita sulkea ilmoituksen tekijä hänen viakseen katsotun rikoksen epäilyn ulkopuolelle.

Tässä tapauksessa olisi ollut perusteltua ainakin kuulustella kantelija asianomistajan ominaisuudessa muun muassa sen selvittämiseksi, missä hän oli oleskellut rangaistusvaatimusten antamisajankohtina. Toisaalta myös näpistykset nähneiltä ja kiinniotot suorittaneilta vartijoilta olisi saattanut olla mahdollista saada väärän henkilötiedon antamista koskevan rikoksen tutkinnan kannalta sellaisia tietoja, jotka osaltaan olisivat saattaneet puhua kantelijan syyttömyyden (tai syyllisyyden) puolesta. Tätä näkökohtaa ajatellen myös rangaistusvaatimukset tiedoksi antaneiden poliisimiesten puhuttamisesta olisi ollut asianmukaista – niiden näyttöarvosta huolimatta – kirjata merkintä esitutkinta-aineistoon. Asiakirjaselvityksen mukaan 3.12.2000 tehdystä anastuksesta ei ollut myymälän valvontavideokuvaa. Jälkimmäisestä eli 17.12.2000 tehtyä anastusta koskevassa ilmoituksessa mahdollisesta videosta ei mainita mitään. Käytettävissäni oleva aineisto ei vastaa siihen, onko videon olemassaoloa pyritty selvittämään.

Asiassa olisi mielestäni tullut tehdä tutkintatoimenpiteitä myös kantelijaan kohdistuvan rikosepäilyn poissulkemiseksi. Ottaen huomioon esitutkinta kokonaisuudessaan ja muu asiassa saatu selvitys rangaistusvaatimusten tiedoksi antaneiden poliisimiesten puhuttamisen osalta, en kuitenkaan katso asian esitutkinnassa menete llyn sillä tavoin lainvastaisesti, että asia antaisi minulle aihetta enempiin toimenpiteisiin kuin että lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni tiedoksi Vantaan kihlakunnan poliisipäällikölle vastaisen varalla huomioon otettavaksi.

3.4

Vantaan kihlakunna nsyyttäjän menettely mahdollisen väärän henkilötiedon tutkinnassa

Vantaan kihlakunnanviraston syyttäjäosaston kihlakunnansyyttäjä kertoi kantelijan olleen häneen puhelimitse yhteydessä syksyllä 2003 ja ilmoittaneen, ettei hän ole syyllistynyt mainittuihin Vantaalla tapahtuneisiin näpistysrikoksiin. Asiakirjaselvityksen mukaan oikeusrekisterikeskus tiedusteli 11.9.2003 syyttäjältä, aikooko syyttäjä ryhtyä toimenpiteisiin rangaistusmääräyksen poistamiseksi tai purkamiseksi.

Kihlakunnansyyttäjä oli lähettänyt kantelijalle "syyttäjän ilmoitus tekemänne tutkintapyyntö johdosta" -nimellä otsikoidun asiakirjan, josta ilmeni Vantaalla

suoritetun tutkinnan vaiheet sekä syyttäjän kannanotto, joka oli seuraavanlainen: *"Asiassa ei ole ilmennyt epäiltyä toistaiseksi. Siten syyttäjällä ei ole asiassa riittäviä perusteita hakea myöskään rangaistusmääräyksen purkamista korkeimmalta oikeudelta"*. Lisäksi asiakirja sisälsi ohjeistuksen asianosaisen itsensä rangaistusmääräyksen purun hakemiseksi korkeimmalta oikeudelta.

Kihlakunnansyyttäjä kertoi, että hän oli kantelijan yhteydenoton jälkeen selvittänyt tilannetta olemalla yhteydessä kantelijan rikosilmoituksen tutkijaan. Tällöin oli selvinnyt, että asian tutkinta oli keskeytetty 17.9.2002. Lisäksi syyttäjän tietoon tuli tuolloin Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksella aiemmin kirjattu vastaavanlainen asia ja että senkin tutkinta oli keskeytetty 23.10.2001. Tutkija oli ilmoittanut kihlakunnansyyttäjälle kyselleensä asiasta rangaistusvaatimukset tiedoksi antaneilta poliisimiehiltä, eikä heillä ollut asiasta mitään mielikuvaa.

Apulaisvaltakunnansyyttäjän 23.8.2004 antaman lausunnon mukaan rangaistusmääräysasian purkuhakemukset laaditaan valtakunnansyyttäjänvirastossa ja vaatimuksen perusteeksi niihin liitetään selvitys oikeasta tekijästä. Jos oikea tekijä on jäänyt tuntemattomaksi, pyritään lausunnon mukaan hankkimaan jonkinlaista selvitystä asianomistajan syyttömyyden tueksi. Pelkän asianomistajan väitteen, ettei hän ole tekoon syyllistynyt, ei ole katsottu riittävän. Vaikka asian selvi ttämismvelvollisuus on viranomaisilla, tutkinnan lähtökohtana on asianomistajan näkemys siitä, kuinka hänen henkilötietonsa ovat voineet joutua väärin käsiin.

Apulaisvaltakunnansyyttäjän 4.11.2004 antamassa lausunnossa kerrottiin vielä, että korkein oikeus ei ole purkuhakemusasioissa edellyttänyt erittäin painavia syitä eikä sitä, että joku muu voitaisiin asettaa asiassa syytteeseen.

Apulaisvaltakunnansyyttäjä oheisti tietooni korkeimman oikeuden 14.5.2002 antaman rangaistusmääräyksen purkamista koskevan päätöksen nro 1129, jossa apulaisvaltakunnansyyttäjän hakemus oli hylätty, kun hakemuksen tueksi ei ollut esitetty riittäviä perusteita (tapauksessa ei ollut kyetty tunnistamaan epäiltyä henkilötietoja väärin käyttänyttä henkilöä).

Totean tältä osin kannanottonani seuraavan.

Oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 11 §:n mukaan, jos jotakuta on oikeudenkäynnissä käsitelty to isena henkilönä tai väärällä nimellä, voidaan lainvoiman saanut tuomio tapahtuneen erehdyksen oikaisemiseksi purkaa määräajasta riippumatta. Luvun 12 §:n mukaan tuomion purkamista haetaan korkeimmalta oikeudelta. Hakemus on tehtävä kirjallisesti, ja siinä on ilmoitettava vaatimuksen perusteet sekä ne todisteet, joihin vaatimus nojautuu. Hakemukseen on liitettävä tuomio, jonka purkamista haetaan, ja ne kirjalliset todisteet, joihin siinä viitataan.

Kihlakunnansyyttäjän menettelyä arvioitaessa on ensiksi kysyttävä, onko väärän henkilötiedon käyttämisestä saatu selvitys ollut sellaista, että hänen olisi syyttäjänä tullut ryhtyä toimenpiteisiin kantelijalle annettujen rangaistusmääräysten purkamiseksi. Jos näin ei ollut, on arvioitava sitä, olisiko kihlakunnansyyttäjän tullut tapahtunutta perusteellisemmin selvittää kantelijan mahdollista syyttömyyttä rangaistusvaatimuksissa mainittuihin rikoksiin.

Yleisistä syyttäjistä annetun lain 1 §:n mukaan syyttäjän tehtävänä on huolehtia rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisesta rikosasian käsittelyssä, syyteharkinnassa ja oikeudenkäynnissä asianosaisten oikeusturvan ja yleisen edun vaatimalla tavalla. Tehdessään tähän liittyvät oikeudelliset ratkaisut ja muut toimenpiteet syyttäjän on noudatettava tasapuolisuutta, joutuisuutta ja taloudellisuutta.

Laissa käytettyä ilmaisua "rikosasian käsittelyssä" ei ole rajattu koskemaan ainoastaan esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä, vaan rikosasiaa kokonaisuudessaan ja siihen voidaan näkemykseni mukaan sisällyttää nyt kuvatunkaltaiset väitteet väärin henkilötietojen antamisesta. Myös tällaiset väitteet tulee selvittää asianosaisten oikeusturvan edellyttämällä tavalla.

Näkemykseni mukaan kihlakunnansyyttäjä on hänelle kuuluvan harkintavallan puitteissa ja hänelle asian johdosta esitetyn näytön perusteella voinut sinänsä päätyä siihen lopputulokseen, että hän ei esitä korkeimmalle oikeudelle purkuhakemusta. Totean kuitenkin, että hänen ratkaisulleen esittämä perustelu, jonka mukaan (oikeaa) epäiltyä ei ole ilmennyt, ei ole este purkuhakemuksen tekemiselle. Jos kantelijan mahdollisesta syyttömyydestä rangaistusvaatimuksessa kerrottuun rikokseen olisi muutoin saatu selvitystä, hakemus olisi voitu tehdä siihen vedoten.

Seuraavaksi on pohdittava sitä, olisiko kantelijan syyllistymistä rangaistusvaatimuksissa kuvattuihin näpistykseen tullut selvittää tapahtunutta tarkemmin.

Syyttäjän menettelyä arvioidessani totean ensiksikin, että hän on ilmeisesti toiminut pitkälti vakiintuneen käytännön mukaisesti. Apulaisvaltakunnansyyttäjäkään ei ole lausunnossaan arvostellut syyttäjän menettelyä. Apulaisvaltakunnansyyttäjän lausunnosta kävi kuitenkin ilmi, että nyttemmin asiassa on ryhdytty toimenpiteisiin Vantaan kihlakunnansyyttäjän 29.12.2000 ja 9.1.2001 antamien rangaistusmääräysten purkamiseksi. Korkein oikeus oli apulaisvaltakunnansyyttäjän tekemästä hakemuksesta 28.12.2004 antamalla päätöksellä purkanut ne. Apulaisvaltakunnansyyttäjä oli jo aiemmin eli 18.12.2001 lähettänyt kantelijalle samoihin aikoihin Helsingissä annettuja rangaistusmääräyksiä koskevan purkuhakemuksen korkeimpaan oikeuteen. Nämä rangaistusmääräykset oli korkeimman oikeuden 7.6.2002 antamalla päätöksellä niin ikään purettu.

Syyttäjällä on tällaisessa asiassa suhteellisen laaja harkintavalta eikä kihlakunnansyyttäjä ole nähdäkseni sitä ylittänyt. Sen vuoksi en näe aihetta ryhtyä hänen osaltaan enempään toimenpiteisiin. Tapaus antaa minulle kuitenkin aiheen esittää vastaisen varalle poliisin ja syyttäjän toiminnasta tällaisten asioiden käsittelyssä yleisiä kannanottoja.

3.5

Väärän henkilötiedon käyttöä koskevan väitteen selvittämisestä

Tapaus herättää kysymyksen siitä, suhtautuvatko poliisi- ja syyttäviviranomaiset riittävän vakavasti väitteisiin väärän henkilötiedon käytöstä rangaistusvaatimuksen antamisen yhteydessä ja ottaako lainsäädäntö riittävästi huomioon rangaistusmääräyksen erityisen käsittelemistavan silloin kun rangaistusmääräyksen oikeellisuus riitautetaan rikoksen tekijän väärällä nimellä esiintymisen perusteella.

Oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden perusteella väriiden henkilötietojen ilmoittaminen rangaistusmääräystä annettaessa ei vaikuta ainakaan erityisen harvinaiselta tilanteelta. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ennakkoratkaisu KKO 1995:8 koski tilannetta, jossa virheellisesti ilmoitettujen tietojen vuoksi väärälle henkilölle annettu rangaistusmääräys purettiin. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että "*esitutinnan suppeudesta ja muista olosuhteista usein seuraa, että rangaistusmääräyksellä tuomitaan väärä henkilö*" (ks. Rautio, Jaakko: Rangaistusmääräysmenettelystä. Helsinki 1996 s. 132). Vastaavasti hallituksen esityksessä HE 9/2005 vp s. 25 todetaan, että "*käytännössä väärän nimen käyttö on yleisintä rangaistusmääräysmenettelyn yhteydessä*", ja s. 28: "*tällaisia tilanteita esiintyy varsinkin rangaistusmääräysmenettelyssä, jossa väärällä nimellä esiintyminen on helpompaa kuin oikeudenkäynnissä.*"

Viimeksi sanottua tukevat korkeimmasta oikeudesta saamani tuoreet tiedot, joiden mukaan vuonna 2003 korkeimmassa oikeudessa oli esillä kaikkiaan 44 tapausta, joissa rangaistusvaatimusasiassa haettiin purkua sillä perusteella, että asiaan osallisen henkilön henkilötiedot olivat olleet väärät. Vastaavasti vuonna 2004 oli 44 tällaista purkuhakemusta, joiden syynä olivat väärät henkilötiedot.

Rikosoikeudenhoidossa on ymmärrettävästi lähdettävä siitä, että lainvoiman saaneen tuomioistuimen ratkaisun muuttaminen on suhteellisen korkean kynnyksen takana. Sen vuoksi jo ratkaistun asian esitutinnan uudelleen käynnistäminen edellyttää käytännössä selvää uutta näyttöä ja jo lainsäädännössä tuomion purkamiselle on asetettu erityiset vaatimukset. Asianosainen voi ja hänen tulee käyttää oikeusturvakeinojaan tehokkaasti asian käsittelyn yhteydessä. Jälkikäteisten väitteiden helposti käynnistyvä uudelleen käsittely johtaisi pahimmillaan asioiden loputtomaan selvittelyyn. Oikeuskonfliktien lopettamiseen tähtäävien argumenttien painoarvon voidaan siis sanoa kasvavan suhteessa aineellisen totuuden toteutumiseen, kun tuomio tulee lainvoimaiseksi (ks. Välimaa, Asko: Ylimääräisestä muutoksenhausta rangaistusmääräykseen, LM 1995 s. 1028–1029).

Lainvoiman saaneet rangaistusmääräyspäätökset rinnastetaan tuomioistuinten lainvoimaisiin ratkaisuihin. Molemmissa on myös kyse syyttömyysolettaman kumoavasta ratkaisusta (ks. Jääskeläinen, Petri: Syyttäjä tuomarina (1997) s. 379–382). Rangaistusmääräysmenettelyn oikeusturvamekanismi poikkeaa kuitenkin olennaisesti tuomioistuinmenettelyn oikeusturvan takeista. Ratkaisun kyseenalaistaminen edellyttää omaa aktiivisuutta. Ratkaisevan suuri ero oikeudenkäynnin perusteella annettuun tuomioon on siinä, että varsinainen oikeusturvajärjestelmä ei lainkaan toimi, jos joku esiintyy toisen nimellä. Tuomittu henkilö saa tietää rangaistuksestaan vasta kun sakkoa aletaan häneltä periä,

jolloin säännönmukaisten oikeusturvakeinojen käyttäminen ei enää ole mahdollista.

Tämä ero normaalimenettelyssä käsiteltäviin rikosasioihin nähden voi aiheuttaa vakavia oikeusturvaongelmia, jos poliisi- ja syyttäviviranomaiset eivät ota sitä toiminnassaan riittävästi huomioon.

Lähtökohtaisella tasolla on perusteltua ottaa huomioon perustuslain seurantatyöryhmän teettämässä erillisselvityksessä (Oikeusministeriö, työryhmämietintö 2002:8 s. 217) esille otettu huomio, jonka mukaan rangaistusmääräysmenettelystä annettu laki on ristiriidassa ainakin perustuslain 3 §:n 3 momentin (tuomiovaltaa käyttävät riippumattomat tuomioistuimet) ja perustuslain 103 §:n (tuomareiden virassapysymisoikeus) kanssa. Laki rangaistusmääräysmenettelystä säädettiin aikanaan poikkeuslakina perustuslainsäätämisjärjestyksessä (HE 63/1993 vp ja PeVL 12/1993 vp), ja lain problematiikka silloisen hallitusmuodon kanssa oli jo tuolloin esillä (ks. myös Rautio, Jaakko: teoksessa Prosessioikeus (2003) s. 1049–1050). Rangaistusmääräysmenettelyn säätäminen tarkoitti siten osittaista luopumista tuomiovallan käyttöä koskevista periaatteista, ja vaikutti myös perus- ja ihmisoikeussäännösten edellyttämien oikeusturvakeinojen sekä tuomio-oikeellisuutta ja rikosprosessin legitimoitavuutta edistävien rikosprosessuaalisten päämäärien toteutumiseen.

Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen on katsonut (Akkusastoori 3/2005 s. 6), että "*rangaistusmääräykseen perustuvan muuntorangaistuksen määrääminen tuomioistuimessa täyttää vain näennäisesti perustuslain vaatimuksen, koska tuomioistuinkäsittelylle ominaisten oikeusturvakeinojen tulisi olla käytössä siinä menettelyssä, jossa syyllisyyskysymys ratkaistaan, eikä vain kaavamaisessa muuntorangaistusmenettelyssä.*"

Mielestäni jo tämä rangaistusmääräysmenettelyn erityisluonne perustelee sitä, että väitettyihin menettelyvirheisiin ja menettelyyn liittyviin ylimääräisiin muutoksenhakukeinoihin tulee kaikissa prosessin vaiheissa suhtautua vakavasti.

Todettakoon, että menettelyn erityisluonne on otettu huomioon rangaistusmääräysmenettelylain 18 §:n 1 momentissa, jossa on säädetty erityinen kantelumenettely käräjäoikeuteen. Säännöksen mukaan, sen lisäksi, mitä oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 1 §:ssä säädetään, rangaistusmääräys voidaan hakemuksesta poistaa myös silloin, kun rangaistusmääräys perustuu väärään lain soveltamiseen. Rangaistusmääräysmenettelylain kantelumenettelyn voidaan sanoa laajentavan ylimääräisten muutoksenhakumenettelyiden käyttöalaa. Näin on ainakin sikäli, että oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 8 §:n 4 kohdan mukainen yleinen purkumenettely edellyttää "ilmeisen" väärää lain soveltamista siinä kuin rangaistusmääräysmenettelylain 18 §:n 1 momentti edellyttää vain "väärää" lain soveltamista. Tältä osin kynnys rangaistusmääräyksen purkamiseen on alempana (ks. Rautio, Jaakko (1996) s. 128). Sanottu erityinen menettelymuoto koskee oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 1 §:ssä tarkoitettuja tilanteita sekä lisäksi myös lainsoveltamiskysymyksiä (ks. Jääskeläinen, Petri: mts. 389). Purkutilanteesta, jossa jotakuta on käsitelty

väärällä henkilöllisyydellä, säädetään yksinomaan oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 11 §:ssä. Mielestäni voidaan kysyä, tulisiko viimeksi mainitun säännöksen soveltamiskynnyksessä ottaa huomioon rangaistusmääräysmenettelylain erityinen menettely ja lähtökohdat tutkintakynnystä alentavana tekijänä. Kysymys on korkeimman oikeuden ratkaistava, enkä siihen voi tässä puuttua. Sen sijaan katson perustelluksi kiinnittää esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisten huomiota siihen, että varteenotettavat väitteet väärällä henkilöllisyydellä esiintymisestä otetaan asianmukaisesti huomioon.

Periaatteellisesti kysymys on hyvin tärkeästä asiasta, nimittäin siitä että julkisen vallan tulee osoittaa, että epäilty on tehnyt hänen syykseen epäillyn rikoksen. Tätä todistustaakkaa julkiselta vallalta ei käännä pois se, että tässä tapauksessa varsin summaarisen rangaistusmääräysmenettelyn yhteydessä tapahtuneen epäillyn henkilöllisyyden selvittäminen on jäänyt riittävällä luotettavuudella tekemättä, sillä myös tämän toimenpiteen asianmukaisesta suorittamisesta tulee julkisen valtaa käyttävien viranomaisten vastata. Asia on myös käytännössä tärkeä. Mikäli tämänkaltaisessa asiassa selvittämisen asianmukaisuudesta jossain vaiheessa prosessia tingitään, voi tilanne pahimmillaan johtaa siihen, että muuntorangaistusta koskevan oikeudenkäynnin jälkeen syytön henkilö tulee tuomituksi vankeusrangaistukseen. Jos tilanne on jostain syystä edelleen asianmukaiseksi katsottujen selvitystoimenpiteiden jälkeen epäselvä, tulee asiaa tulkita syyttömyysolettama huomioiden valtion vahingoksi, kuten tässä asiassa vaikuttaa viime kädessä tehdyn, vaikkakin mainittuun lopputulokseen päätyminen on edellyttänyt kantelijalta itseltään huomattavaa aktiivisuutta asian selvittämisen suhteen.

Käsillä olevat tilanteet ovat erikoislaatuisia, koska asiassa on jo olemassa syyttömyysolettaman kumoava lainvoimainen ratkaisu – jollaisten ratkaisuiden on tarkoitettu jäävän lopullisiksi (ks. syyttömyysolettamasta Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi: Rikosprosessin osalliset (2004) s. 282 ss.). Kuitenkin rangaistusmääräysmenettelyn luonteesta johtuen tällaisissa tapauksissa syyttömyysolettama vaikuttaa nähdäkseni selvästi "normaalia" enemmän myös toiseen suuntaan: summaarisen tutkinnan tilanteissa syyttömyysolettama edellyttää vakavaa suhtautumista väitteeseen siitä, että joku on esiintynyt toisen nimissä. Muuten on olemassa aito vaara siitä, että näissä tapauksissa syytön joutuu todistamaan syyttömyytensä saamatta siihen viranomaisilta edes kunnollista mahdollisuutta. Erityisesti kiinnitän huomiota siihen, että kyseen ollessa varteenotettavasta epäilystä väärän henkilötiedon suhteen, poliisin ja virallisen syyttäjän ei tulisi pysäyttää asian selvittämistä siihen, että mahdollista (oikeaa) tekijää ei ole saatu selvitettyä. Tällaisessa tilanteessa valtion rangaistusvaateen toteutumisen tulisi olla toissijainen yksityisen ihmisen oikeusturvaintresseihin nähden.

Totean vielä, että esityksessä HE 9/2005 vp s. 25–26 ja 28–29 on esitetty oikeudenkäymiskaaren ja rangaistusmääräysmenettelylain muuttamista siten, että jatkossa kärjäoikeus voisi määräajasta riippumatta poistaa rangaistusmääräyksen, jos rangaistusmääräystä annettaessa henkilöä on käsitelty toisena henkilönä tai väärällä nimellä. Tällaisen asian käsittelyyn sovellettaisiin oikeudenkäymiskaaren 8 luvun säännöksiä hakemusasioiden

käsittelystä. Lainmuutos mahdollistaisi käsillä olevan kaltaisten tilanteiden joustavamman käsittelyn, jossa voitaisiin muun muassa kuulla asianosaisia sekä ottaa vastaan muutakin todistelua. Käräjäoikeuden päätöksistä olisi valitusoikeus hovioikeuteen. Nähdäkseni se, että asiantila (väärin henkilötietojen käytön riski rangaistusmääräysmenettelyssä) on tunnustettu ehdotetussa laissa, edelleen korostaa asiaa käsittelevien viranomaisten vastuuta asian riittävän perusteellisesta selvittämisestä siten, että vahvistetun rangaistusmääräyksen oikeellisuus tutkitaan varteenotettavissa tapauksissa viran puolesta.

4

TOIMENPITEET

Kiinnitän Vantaan poliisilaitoksen huomiota päätökseni kohdassa 3.2 todettuun rangaistusmääräysmenettelystä annetun asetuksen 2 §:n 1 momentin edellyttämän henkilöllisyyden selvittämistä koskeviin merkintöjen puutteellisuuteen sekä saatan samassa yhteydessä esittämäni näkemyksen henkilöllisyyden selvittämisessä huomioon otettavista näkökohdista sekä Helsingin että Vantaan poliisilaitosten tietoon.

Lisäksi saatan kohdissa 3.4 ja 3.5 esittämäni käsityksen väärällä nimellä esiintymistä koskevien väitteiden tutkimisesta esitutkinna ssa Vantaan poliisilaitoksen ja Vantaan kihlakunnansyyttäjän tietoon.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni tiedoksi Helsingin ja Vantaan kihlakuntien poliisipäälliköille sekä kihlakunnansyyttäjälle. Lisäksi lähetän jäljennöksen päätöksestäni valtakunnansyyttäjälle ja Etelä-Suomen lääninhallituksen poliisiosastolle tiedoksi.

Muihin toimenpiteisiin kantelu ei anna aiheutta.